

İSLÂM TARİHİ VE MEDENİYETİNDE ŞANLIURFA

I

Editörler

Prof. Dr. Kasım Şulul

Yrd. Doç. Dr. Ömer Sabuncu

ŞANLIURFA ŞUBESİ

İSLÂM TARİHÇİLERİ DERNEĞİ

ŞANLIURFA İL MÜFTÜLÜĞÜ

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayınları No: 1 – Bilim 1.
İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Tebliğleri: -I-
ISBN: 978-975-8165-19-3
Takım Numarası: 978-975-8165-18-6
Mizanpaj/Kapak: Gelişim Ofset - Şanlıurfa
Baskı: Semih Ofset Matbaacılık – Ankara Ocak 2017
İlaveli 2. Baskı

Sempozyum Tertip Heyeti

Suphi Çiçek (Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat ve Kütüphaneler Şube Müdürü)
Prof. Dr. Mehmet Şeker (İslâm Tarihçileri Derneği Başkanı)
Prof. Dr. Kasım Şulul (Harran Ü. İlahiyat Fk. İslâm Tarihi ve Sanatları ABD Bşk.)
İhsan Açık (Şanlıurfa İl Müftüsü)
Yrd. Doç. Dr. Ömer Sabuncu (Harran Ü. İlahiyat Fk.)

İlim Danışma Heyeti

Prof. Dr. Ahmed Nasry (University Hassan II, Casablanca, Morocco)
Prof. Dr. Abdurrahman Acar (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan Demircan (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmed Ayesh Albder al Husini (Ümmü'l-Kura Üniversitesi/Suudi Arabistan)
Prof. Dr. Alfina Sibgatullin (Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü)
Prof. Dr. Kasım Şulul (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım Paydaş (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Çelik (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Önal (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Şeker (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Özdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Akgündüz (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Demirci (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesimi Yazıcı (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik Turan (Türk Tarih Kurumu Başkanı)
Prof. Dr. Rıza Savaş (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin Erşahin (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şefaattin Severcan (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Telman İbrahimov (Ressamlık Koleji Müdürlüğü – Azerbaycan)
Prof. Dr. Sevil Sadikzade (Devlet Ressamlık Akademisi – Azerbaycan)
Prof. Dr. Ziya Kazici (Sebahattin Zaim Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah Ekinci (Harran Üniversitesi)
Prof. Moulay al Mustapha Lhend (University Hassan II, Casablanca, Morocco)
Doç. Dr. Abulvahap Yıldız (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Cavid Qaimov (Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü)
Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Akbaş (Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Rifkhat Sibgatullin (Moskova Birinci Profesyonel Üniversitesi)
Doç. Dr. Süheyl Sapan (King Saud University)
Dr. Mohammadamin Shahjouei (Shahid Beheshti University Tehran/İran)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kasım Şulul (Harran Üniversitesi - Tertip Heyeti Bşk.)
Prof. Dr. Mehmet Şeker (Uşak Üniversitesi - İslâm Tarihçileri Derneği Bşk.)
Prof. Dr. Murat Akgündüz (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Emin Üner (Harran Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömer Sabuncu (Harran Üniversitesi)

Sempozyum Sekreteryası

Zekiye Demirkol
M.Emin Tekbaş
Abdullah Bucak

Eski Kaynaklar Işığında Balıklıgöl Höyüğü

Bahattin Çelik*

Özet

Göbekli Tepe ile aynı döneme tarihlenen, Urfa'nın Yeni Mahalle semtinde yer alan Balıklıgöl Höyüğü, 1997'de yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılmıştır. Günümüzden yaklaşık 10.500 yıl öncesine ait olan höyükte, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (Cıvalı Taş Devri) buluntularına rastlanmıştır. Ebu'l-Ferec ve Evliya Çelebi Nuh Tufanı'ndan sonra Urfa kentinin ilk kurulmuş kentlerden biri olduğunu söylemektedir. Ayrıca yine Evliya Çelebi, Hz. İbrahim'in burada ateşe atıldığından bahsederken, Şair Nabi ise Balıklıgöl çevresinin altının kazıldığında içinden Hz. İbrahim'in ateşe atıldığına dair küllere rastlandığından bahsetmektedir. Sonuç olarak Balıklıgöl Höyüğü, Ebu'l-Ferec, Evliya Çelebi ve Şair Nabi'nin eserlerinde de bahsi geçen eski bir yerleşim merkezidir. Bu eski yerleşimde yapılan kazılardan elde edilen kömürleşmiş tohum örnekleri buğday ve arpayı ekip biçtiklerini, ele geçen hayvan kemikleri ise henüz evcilleştirmenin olmadığını ve daha çok avcılığa dayalı bir yaşamı yansıtmaktadır. Karbon 14 analizleri ve ele geçen buluntular, Balıklıgöl Höyüğü'nün bölgede yer alan diğer Neolitik merkezlerle çağdaş olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Giriş

Eski kaynaklardan yola çıkarak Yeni Mahalle semtinde yaptığımız araştırmalarda, Balıklıgöl Höyüğü tespit edilmiştir (Resim 1). Urfa'nın eski yerleşim yerlerinden biri olan Yeni Mahalle semti, kutsal olarak bilinen Balıklıgöl'ün kuzey yamacında yer alır. Bu semti ikiye ayıran Yeni Yol Caddesi¹ üzerinde bulunan bir kesitte, 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi ve Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün işbirliği ile kısa süreli bir çalışma yapılmış ve yaklaşık 15 m'lik bir alan incelenmiştir (Resim 2). Yapılan kazı çalışması sonucu bu kesitin, Balıklıgöl Höyüğü'nün Çanak Çömleksiz Neolitik dönemine ait olduğu, buluntu ve analizlerden anlaşılmıştır².

Her ne kadar Yeni Mahalle semtinin günümüzde kapladığı alan yaklaşık olarak 15 hektar ise de, Neolitik yerleşimin tam olarak ne kadar büyüklükte olduğu üstünde bulunan modern yapılaşma nedeni ile saptanamamıştır. Ancak çeşitli zamanlarda yapılan hafriyatlar sırasında, bu semtin çeşitli yerlerinden bol miktarda küll ve çakmaktaşı çıktığı söylenmektedir³.

Urfa -Yeni Mahalle semtindeki Balıklıgöl Höyüğü Neolitik yerleşimi, akarsu kenarında, büyük pınarların olduğu bir noktada kurulmuştur. Bu nedenle, bölgede çok az bulunan su kaynağının merkezinde kurulmuş olan Balıklıgöl Höyüğü tarihin her döneminde önemli bir yere sahip olmuş olmalıdır. Yaptığımız çalışmalarda, Yeni Mahalle'de şans eseri korunmuş küçük bir üçgen kesit incelenmiş, bu kesitin tamamen Neolitik döneme ait olduğu anlaşılmıştır. Kesitin üst kısmı modern yapılarla tahrip olduğundan ne yazık ki sonraki dönemlere ait elimize herhangi bir somut buluntu geçmemiştir.

Antik dönemde Skirtos ve Daişan olarak adlandırılan Karakoyun Deresi, yaklaşık 1500 yıl öncesine kadar Balıklıgöl Höyüğü yerleşiminin batısında Halepli Bahçe ve güneyinde bulunan Balıklıgöl kutsal alanından akmaktaydı⁴. Halepli Bahçe'de yapılan bir hafriyat sonucu, buranın Karakoyun deresinin eski yatağı olduğu ve bu derenin Neolitik dönemde yaklaşık 3 m

* Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Yenisey Kampüsü 75000-Ardahan, bahattincelik@ardahan.edu.tr

¹ Bu cadde aynı zamanda 'Vali Fuat Caddesi' veya halk arasında 'Büyük Yol' olarak da isimlendirilir.

² Çelik 2000a: 4-6.

³ Yeni Mahalle kesitinin kuzeyinde bulunan Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nun bahçesinde yapılan hafriyat sonucu bol miktarda küll ve çakmaktaşı çıktığından bahsedilmektedir. Okul Müdürü Celal Küçük ile özel görüşme 12.07.1997.

⁴ Segal 1970: 156, 207, 244; Demirkent 2002: 48.

daha derinden aktığı anlaşılmıştır. Neolitik dönemde olasılıkla yerleşimin su ihtiyacını Balıklıgöl kutsal alanındaki pınarlar, bazalt ihtiyacını yerleşime 3 km mesafedeki Kaşmer Dağı, çakmaktaşı ihtiyacını ise eski Karakoyun Deresi'nin kenarlarında bulunan çakmaktaşı tabakaları karşılıyor olmalıydı. Ayrıca, Balıklıgöl Höyüğü'nün güneyinde bulunan Urfa Kalesi'nde yapılan bir araştırmada, Urfa Kalesi'nin altında başka bir höyüğün bulunduğunu gösteren sonuçlar elde edilmiştir⁵.

Konumu

Balıklıgöl Höyüğü'nün bulunduğu Urfa eski kent merkezi; doğusunda Harran Ovası, batısında ve güneyinde Fatik Dağları, kuzeyinde ise Kaşmer Dağı ile çevrilidir. Harran Ovası ve etrafında bulunan platolara kuşbakışı bakıldığında, açıklığı güneye doğru uzanan at nalı şeklinde bir görünüme sahip olduğu anlaşılır. Kent merkezi de bu coğrafik şeklin tam olarak kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Balıklıgöl Höyüğü (Yeni Mahalle) yerleşiminin doğusu hafif bir eğimle Harran Ovası'na doğru yönelir. Ayrıca, yerleşimin güney ve batı kısmı, eski Karakoyun Deresi yatağı sayesinde bir nevi doğal bir bariyer oluşturmaktadır (Resim 3).

Şehircilikte “Semer Tipi Yerleşme” olarak adlandırılan eski Urfa yerleşmesinin, Yeni Mahalle ve Tıfındır Tepesi ile Urfa Kalesi'nin bulunduğu tepe arasında olabileceği düşünülmektedir⁶. Ayrıca, Urfa Kalesi ile Yeni Mahalle arasında, M.S. 525'den önce aktığı bilinen Karakoyun deresinin getirdiği alüvyon ile kaplı bir vadi tabanı bulunmaktadır. Bu özellikler dikkate alındığında, şehir iki tepe ile bunların arasındaki boyun noktasında kurulan şehirlere bir örnek oluşturur⁷. Yeni Mahalle, etrafı surlarla çevrili eski Urfa kent merkezinin içinde, bugünkü modern kentin güneybatı kesiminde yer almaktadır. Önceleri Yeni Mahalle'nin kenarından akan Karakoyun deresi⁸, özellikle bahar aylarında meydana gelen sel baskınlarından dolayı, Bizans imparatoru Iustinianus tarafından önüne bir baraj yapılarak, kent surlarının dışından Harran ovasına doğru yönlendirilmiştir⁹.

Yeni Mahalle'nin güneyinde ve güneydoğusunda, Urfa Kalesi'nin altında 8 adet büyük doğal kaya sığınağı bulunmaktadır. Bu kaya altı sığınaklarından biri halk arasında halen kutsal olarak bilinen Hz. İbrahim'in doğduğu yer veya hapsediği mağara olarak kabul edilir. Bugün Balıklıgöl diye adlandırılan ve kutsal olduğuna inanılan Ayn-el Halil ve Ayn-el Züleyha ya da Anzılha olarak bilinen göletleri, kaynağını burada bulunan karstik kaynaklı yeraltı sularından almaktadır¹⁰. Bugünkü durumunu eski zamanlardan bu yana koruya gelmiş olan bu pınarlar, olasılıkla en kurak zamanlarda dahi insanların ve yabani hayvanların su ihtiyaçlarını karşıladıkları bir yer olmalıdır.

Yeni Mahalle semti; 1924, 1958 ve 1990 ile 1995 yılları arasında yıkım görmüş, bu yıkımlar sonucunda semtin güney kesimindeki sarp alan sürekli alçalmış ve bundan dolayı da yerleşimin güneye bakan kesimi tamamen tahrip olmuştur. Bununla birlikte, Yeni Mahalle semtinde, 1990 ile 1995 yılları arasında “Dergah ve Balıklıgöl Çevre Düzenleme Projesi” adı altında, yaklaşık 25.607 m²'lik bir alan kamulaştırılıp yıkılmış ve bunların üzerine yeni yapılar inşa edilmiştir¹¹. Bu çalışmalarda, Yeni Mahalle semtini kuzey-güney doğrultuda kesen Yeni Yol Caddesi'nin genişletilmesi sırasında, yolun batı kısmında, Yeni Mahalle'nin güneye bakan

⁵ Hours vd. 1994 “Urfa Citadelle”, 353.

⁶ Tuncel 2002: 81.

⁷ Daha fazla ayrıntılı için bkz. Tuncel 2002: 81-90. Ayrıca, yine eski Urfa kent merkezinde M.Ö. I. bine ait bir ortostat da ele geçmiştir bkz. Kulakoğlu 2003: 74, fig. 17. Eski Urfa kent merkezi ile ilgili yapılan bu çalışmaların tümü dikkate alındığında, kent merkezinin Neolitik, Halaf, Obeyd, Tunç Çağları ve Demir Çağı'ndan günümüze kadar iskân gördüğünü söylemek mümkündür.

⁸ Skirtos veya Daişan Deresi olarak da bilinir.

⁹ Segal 1970: 156, 207, 244.

¹⁰ Tuncel 2002: 82.

¹¹ Kürkçüoğlu 1995: 9-29.

kesiminin de sarp kayalardan oluşmuş olduğu ortaya çıkmıştır (Resim 4). Biraz daha kuzeye gidildiğinde bu sarp kayalığın kendini düz bir kaya platformuna bıraktığı ve buranın üzerinde de bir höyüğün bulunduğu görülmüştür.

Balıklıgöl Höyüğü (Yeni Mahalle) Kesiti

Balıklıgöl Höyüğü'nde üzerinde çalışılan toprak kesit, yaklaşık 15 m'lik uzunluğa, yer yer 1 m ile 2 m arasında bir yüksekliğe ve 30 ile 70 cm arasında değişen bir genişliğe sahiptir (Resim 5). Çalışma alanının darlığı ve kesitin yol kenarında bulunması sebebiyle, kazı çalışması kısa tutulmuştur. Kesitte, tümü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait 13 tabaka saptanmıştır (Resim 6). Yapılan çalışmalardan, yerleşimin kuzeye doğru alçalan bir şekilde ana kayanın üzerinde oturduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, ilk iskânın ana kaya üzerinde kurulmuş olduğu kesinleşmiştir¹². Kesitte gözlenen bazı tabanların üzeri açılmış ve ayrı katmanlarda dört ayrı "terazzo" türü taban saptanmıştır¹³. Bu tabanların içine yerleştirilmiş ve biçim olarak söve taşına benzeyen, bazalttan taşlar görülmüştür. Taşlar düzgün bir şekilde olup olasılıkla *terazzo* tabanın yapımı sırasında yarısı tabanın içine girecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Tabakaların bazılarında çok yoğun yangın izleri gözlenmiştir. Kalınlığı 2 ile 20 cm, boyu 1 ile 4 m arasında değişen bu yangın tabakalarının tamamı kül dolgulardan oluşmaktadır (Resim 7). Bunun sebebi, yerleşimin çok büyük bir yangın geçirmesi veya burada kül çöplüğünün bulunması olabilir. Bu kül tabakalarında bulunan bazı çakmaktaşları maruz kaldıkları yüksek ısıdan dolayı parçalanmışlardır.

Balıklıgöl Höyüğü kesitinin üst kesimleri, bugünkü modern yapıların altında kalmış olup¹⁴ üzerinde çalışılmış olan kesitin en üst bölümü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem içinde sona ermektedir. Kesit, bugüne kadar sağlam olarak koruna geldiği için, kesin bir şekilde, bu döneme ait olduğunu söylemek mümkündür¹⁵.

Mimari

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerinin bazılarında tanıdığımız "terazzo" türü taban Balıklıgöl Höyüğü kesitinde de görülmektedir (Resim 8). Kesitte yer alan *terazzo* taban parçalarından I. ve II. *terazzo* tabanların üst yüzeyleri tamamen görülecek şekilde ortaya çıkartılmıştır. Diğer *terazzo* tabanlar ise sadece kesitten incelenmiştir. Kesitin en güneyindeki I. *terazzo* taban çok özensiz yapılmıştır. Yaklaşık 3-3,5 m uzunluğunda olan tabanın, kenar kısımları belirgin olarak açığa çıkartılmıştır. Bu tabanın güney kenarında eğimli bir taş duvar örgüsü bulunmaktadır. Ancak tabanın kuzey kenarında, güneydeki duvara koşut olarak başka bir duvara rastlanmamıştır. Olasılıkla, daha geç dönemde II. *terazzo* taban nedeniyle bu duvar tahrip edilmiştir. I. *terazzo*, tabanı daha da sağlamlaştırmak için altında bulunan çakıl döşeme ile beraber yaklaşık 25 cm'lik bir kalınlığa sahiptir. I. *terazzo* tabanın bağlı bulunduğu yapı, yüksek olasılıkla yuvarlak planlı bir yapıdır. İlginç olan, bu tabanda 3 adet söve taşının yan yana bulunmuş olmasıdır. Aynı zamanda bu tabanın yüzeyinde yer yer tümsekler gözlenmiştir.

¹² Yerleşimlerin ana kaya üzerine yapılma tarzı, bölgede yer alan Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe gibi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem merkezlerinde de karşımıza çıkan benzer bir özelliktir.

¹³ Terazzo taban, Neolitik dönemde yapıların tabanlarına döşenen, bezemesi olmayan çoğunlukla bej renkte bir tür mozaik tabandır.

¹⁴ Kesitin yaklaşık 30 m kuzeyinde yer alan ve şu an Selahattin Eyyubi vakıf camisi olan eski bir kilisesinin 1910 ile 1915 yıllarına ait fotoğraflarında, kilisenin önünde bir mezarlık yer almaktadır. Bkz. Başgelen: 1999. Modern mezarlık alanlarının altında bulunan yerleşim yerleri genelde çok yanlış sonuçlar verebilir. Çünkü mezar için toprak en az 1,5 ile 2 m arasında değişen bir derinlikte kazıldığından o alandaki stratigrafinin tümü karışmış olur. Bu kadar stratejik bir yerin sadece Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de iskân görmüş olması mümkün olamayacağına göre, belki de şehrin bu semtinde sürekli yapılan tahribatlar sonucu üst tabakalar yok olmuş olmalıdır. Nitekim 1915, 1920, 1925, 1935, 1960 ve son olarak 1993 yıllarında, semte giren yolun dik yokuşlu olmasından dolayı sürekli bu yokuşu alçaltılmaya çalışılmış ve bu çalışmalar sonucu bazı fotoğraflarda da görüldüğü gibi yol kenarında yerleşim yerinin kesiti ortaya çıkmıştır. Bkz. Çelik 2003: Res. 21a-b, 22a-b, 23a-b.

¹⁵ Balıklıgöl Höyüğü yerleşiminde yapılan çalışmalar, tabakalandırma sistemine göre değil sadece tümü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait olan profilin temizlenmesi ve elde edilen toprağın elekten geçirilmesinden ibarettir. Profilin çok dar olması da yapılan çalışmanın bir zorunluluk gereği bu şekilde sınırlandırılmasına neden olmuştur.

Ayrıca, I.terazzo tabanın yaklaşık 50 cm altında tamamen çakıldan oluşan bir kesit daha bulunmaktadır. Bu çakıl kesitin, terazzo taban olduğunu söylemek çok güçtür. Kazı sırasında üst kesimi biraz açılan bu kesitin üst tabanı olmadığı anlaşılmıştır. Ancak, bu çakıl kesitinin I.terazzo tabanın hemen altında yer alması, buranın da daha önceden bir terazzo taban olduğunu ve belki de aşınma sebebiyle ortadan kalkmış olabileceğini akla getirmektedir.

II. terazzo taban ise çok özenli bir işçilikle yapılmıştır. Üzeri pürüzsüz olan bu taban yuvarlak şekilde, yaklaşık 2 m boyutundadır. Bu tabanın yarısı korunmuş olup bağlı bulunduğu yapının yuvarlak planlı olması muhtemeldir. Tabana dik bir şekilde ve olasılıkla yapının sınırlarını oluşturan terazzo sıvası da bulunmaktadır. Bu taban diğer tabanlara nazaran çok ince bir kesite sahiptir. Tabanın kalınlığı yaklaşık 2 cm'dir.

Yeni Mahalle kesitinin en üst tabakalarında bulunan III. terazzo tabanın 1m'lik kısmı korunmuş olup, altında yer alan çakıl tabakası ile birlikte yaklaşık 20 cm kalınlıktadır. Son olarak kesitin en kuzey kesiminde, içine gömülü söve taşı ile ele geçen IV. terazzo tabanın ise yine yaklaşık 1 m'lik kısmı korunmuştur. Bu tabanın kalınlığı da yaklaşık 20 cm'dir.

Bazalttan yapılmış olan söve¹⁶ taşları 4 adet olup, terrazzo tabanların içinde gömülü bir şekilde bulunmuşlardır (Resim 9). Bu taşların ortasında 10-12 cm yarıçapında, 3-5 cm derinliğinde oyuklar bulunur. Söve taşlarına tüm Neolitik yerleşimlerde rastlamak mümkündür¹⁷. Bu tür taşlar mimari ile ilgili olup, kapı milinin altında yer alan ve genellikle özensiz yapılan taşlardır. Ancak, 3 adet söve taşının güneydeki I. terazzo taban içinde yan yana yerleştirilmiş olması, bunların söve taşı olarak kullanılmış olma olasılığını güçleştirmektedir. Bunların kapı için değil, direk altlığı olduklarını da düşünebiliriz. Nitekim Göbekli Tepe'deki aslanlı yapıda da bu tür taşların duvarların üzerinde belli aralıklarla dizildiğini görmekteyiz¹⁸. Genç de, kazılan alanın çok dar olması ve mimariyle ilgili fazla kanıt bulunmaması nedeniyle, söve taşı olarak düşünülen bu taşlar hakkında kesin yorumlarda bulunmak güçtür. Fakat Yeni Mahalle'de açığa çıkartılan kesitte görülen yarım daire şeklindeki II. terrazzo taban, gerek duvar kalıntılarının olmaması gerekse kerpiç kalıntısına rastlanmaması nedeniyle yuvarlak planlı bir dal örgü bir yapıya ait olabilir. Nitekim kesitte görülen yoğun kül katmanları da, bu tür bir mimarinin yangın sonucu tahrip olması nedeniyle birikmiş olmalıdır. Diğer bir söve taşı ise IV. terazzo tabanın içinde yer almaktadır. Kazı çalışması yapılan alanın küçük olması ve bu alandaki terazzo tabanların varlığı, bu alanın kült ile ilgili olma olasılığını düşündürmektedir¹⁹.

Balıkliçöl Höyüğü'nün yer aldığı Yeni Mahalle semtinin batısında bulunan Kızılkoyun (Legler) Mahallesi'nde bir kaya mezarlığının içinde yer alan nişin, örülmüş duvarında üzerinde geniş yiv bulunan bir dikilitaşın gövde kısmı bulunmuştur. Yeni Mahalle'de yapılan hafriyatlar sırasında çekilmiş bazı fotoğraflarda da dikilitaş olabilecek başka taşlar görülmektedir. Söz konusu örnek, her ne kadar Yeni Mahalle kesitinden ele geçmemiş olsa bile, bu semtte "T" biçimli bir dikilitaşın bulunmuş olması, bölgede Göbekli Tepe ile Nevali Çori başta olmak üzere, Karahan Tepe²⁰, Sefer Tepe²¹, Hamzan Tepe²²'den bildiğimiz yapı geleneğinin Balıklıçöl Höyüğü'nde de bulunduğunu göstermektedir.

¹⁶ Kapı mil taşları olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Doç. Dr. Harun Taşkıran ile özel görüşme.

¹⁷ van Loon 1968: Plate XI b; 1966: 15.

¹⁸ Göbekli Tepe'de bazalttan yapılmış bu tür taşların benzerlerini Aslanlı Yapı'nın "Löwenpfeilegebäude" üst duvarlarında bulunduğu ile ilgili kişisel gözlemim.

¹⁹ Verhoeven 2002: 253.

²⁰ Çelik 2000 b: 6-8.

²¹ Çelik 2006: 23-25.

²² Çelik 2004: 3-5.

Küçük Buluntular

Balıklıgöl Höyüğü'nün kesitinden ele geçen çakmaktaşı²³ ve obsidyen²⁴ hammaddesinden yapılmış yontmataş buluntu topluluğunun % 90,3'ünü çakmaktaşıları oluşturmaktadır²⁵. Alet olarak tanımlayabileceğimiz 369 parçanın alet türlerine göre dağılımı şu şekildedir: okuçları 104 adet (% 28,2), deliciler 72 adet (% 19,5), ön kazıyıcılar 24 adet (% 6,5), orak dilgiler 166 adet (% 44,5), taşkalemler 3 adet (% 0,8).

Orak dilgiler sayıca diğerlerine oranla fazladır. Çakmaktaşıdan yapılmış yontmataş aletlerin yanı sıra az olarak obsidiyen aletlerle de karşılaşmıştır; yontmataş buluntu topluluğunun % 0,35'ini oluşturan obsidiyenlerin arasında bir ok ucu parçası ile dilgi parçaları, yonga ve üretim artıkları bulunmaktadır. Ayrıca, kesitten; 11 ezgi taşı, 12 havaneli, 2 yassı balta, 1 taş kap, 1 kazı bezekli taş, 5 kemik obje, 1 taş boncuk ve 886 adet hayvan kemiği de bulunmuştur. Çalışılan kesitte seramikten yapılmış hiç bir buluntuya rastlanmamıştır. Özellikle Balıklıgöl heykelinin üzerindeki *chevron* motifi (çavuş motifi) kabartması, kazıma tekniğiyle üzerine *chevron* motifi yapılmış kemik spatula ile benzerlikler göstermesi açısından ilginç bir örnektir (Resim 10). Bu tür kemikten spatulalar Çayönü yerleşiminden de bilinmektedir²⁶.

Yontmataş Buluntu Topluluğu

Balıklıgöl Höyüğü kesitinde 8895 adet çakmaktaşı bulunmuştur. Çakmaktaşı buluntu topluluğunun içinde; % 44,5 üretim artığı, % 22,2 dilgi, % 25,2 yonga, % 4,2 çakmaktaşı alet, % 1,6 çekirdek ve çekirdek yenileme parçası ve % 2,3 oranında ise yanmış çakmaktaşı bulunmaktadır. Ele geçen çakmaktaşıları hammadde olarak çok niteliklidir. Renk ve dokularının, yerleşmenin hemen yakınındaki kalker tabakalarının içerisinde bulunan çakmaktaşı tabakalar ile benzerlik göstermesinden dolayı, bunların yerel malzeme olduğu düşünülmektedir. Çakmaktaşılarının ince dokulu ve genellikle homojen bir yapıda oldukları görülür. Çakmaktaşıları içerisinde en fazla görülen renkler, açık kahverengiden koyu kahverengiye doğru giden renkler olup, bunları siyah, gri ve krem renkler izlemektedir.

Çakmaktaşıdan yapılmış aletlerin tümüne biçimsel özellikleri bakımından bakıldığında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait alet tipleri ile karşılaşılır. Ok uçları çoğunluktadır. Bunlardan en önemlileri; Byblos ve Aswad tipi uçlardır. Bunun dışında ele geçen aletlere baktığımızda; değişik biçimlerde ön kazıyıcılar, deliciler, taşkalemler ve orak dilgiler sayılabilir.

Yeni Mahalle'den ele geçen toplam 105 adet ok uçlarına bakıldığında, bölgedeki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in A evresinin sonundan B evresinin orta safhasına kadar rastlanılan ok uçları ile benzerlikleri görülür²⁷. Bu uçların benzerleri; Göbekli Tepe (Urfa)²⁸, Nevali Çori (Hilvan)²⁹, Çayönü (Diyarbakır)³⁰, Cheikh Hassan (Suriye)³¹, Mureybet IVb (Suriye)³², Cafer Höyük (Malatya)³³ ve Karahan Tepe (Urfa)³⁴ gibi yerleşimlerde görülmektedir.

²³ Dövenlerin altına çakılan ve ateş yakmaya da yarayan bir tür hammaddedir.

²⁴ Genellikle Nemrut Dağı'ndan getirilen siyah renkli camı özelliğe sahip volkanik bir hammaddedir.

²⁵ Çakmaktaşı ve obsidyen, Cilalı Taş Devri toplulukların kullandığı aletlerin hammaddesidir.

²⁶ Çambel 1971: res. 27.

²⁷ Cauvin 1994: 78-95.

²⁸ Schmidt 2001 a: 52, Fig. 10: 3, 4, 6.

²⁹ Schmidt 1988: 171-174. res.11: 1-6; 12:1-3.

³⁰ Bunların büyük bir kısmı Kanallı Yapılar evresine aittir. Bkz. Coşkunsu 1999: 223.

³¹ Abbes 1993: Fig. 7.13,14, Fig. 8.10.

³² Cauvin 1994: 79, Fig.24: 1, 3.

³³ Cauvin 1994: Fig. 26.3.

³⁴ Çelik 2000b: 4-6.

Aswad (Suriye) tipi uçtan sadece 1 adet ele geçmiştir³⁵. Benzerlerine Göbekli Tepe'de³⁶, Nevali Çori'nin I. tabakasında³⁷ ve Aswad I Aa, I Ab ve II. tabakalarında³⁸ rastlamak mümkündür.

Kütleştirilmiş düz dipli ok uçları toplam 3 adet ile temsil edilirler. Tümü, kırık halde ele geçmiştir. Uçların dip yani sap kısımları hafif içbükey veya düz bir şekilde bitmektedir³⁹. Ayrıca bu uçlardan Çayönü'nde, Yuvarlak Planlı Yapılar evresi, Izgara Planlı Yapılar evresi ve Derin Çukurlar'dan eşit miktarlarda ele geçmiştir⁴⁰. Bu tarzda yapılmış Nevali Çori'deki örnekler ise tam içbükey şekildedir⁴¹. Nevali Çori yerleşmesinin II. yapı katı ile V. yapı katı arasında ele geçmiştir⁴². Bu tür uçlar dönem olarak Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresinin başlarına tarihlenmektedir⁴³. Yeni Mahalle yerleşiminden ele geçen kütleştirilmiş düz dipli uçlar, Mureybet II ve IVb safhası ve Çayönü'ndeki Kanallı yapı evresindeki uçlarla⁴⁴ benzerlik gösterse de, boyutları Mureybet'deki ve Çayönü'ndeki uçlara göre daha büyüktür. Ayrıca, Cheikh Hassan'da benzeyen toplam 6 uç bulunmuştur, bunların benzerleri Cheikh Hassan'da, Mureybet IIIa ve IVa evresinde görülür⁴⁵. Yeni Mahalle'de bulunan bu tür uçların biri hariç tümü uç bitimleri kırık olarak ele geçmiştir. Benzerlerine şimdiye kadar Şanlıurfa bölgesinde yer alan yerleşimlerde rastlanmamıştır.

Yeni Mahalle buluntuları içerisinde delicilerin oranı oldukça yüksektir. Toplam 72 adet ele geçmiştir. Göbekli Tepe'nin II. tabakasında ele geçen aletler içerisinde yaklaşık % 10 civarında temsil edilen deliciler⁴⁶, Yeni Mahalle'den çıkan delicilerle aynı orandadır.

Orak dilgilerden toplam olarak 166 adet ele geçmiştir. Orak dilgilerin, genelde tümünün her iki yüzeyinde ve sadece bir kenarında silika parlaklığı görülür⁴⁷. Bazı orak dilgilerin her iki yüzeyinde ve iki kenarında da silika parlaklığı bulunmaktadır⁴⁸. Yeni Mahalle'de ele geçen çakmaktaşı aletler içerisindeki orak dilgiler % 41 oranında temsil edilirken⁴⁹, Göbekli Tepe'nin II. tabakasından ele geçen orak dilgiler yaklaşık % 15⁵⁰, Gürcütepe'de % 17,6⁵¹ ve Nevali Çori'de % 15,5⁵² oranında olduğu görülür.

³⁵ Bu tür uçlar, Khiam uçlarından gelen bir gelenek olup daha sonra Aswad yerleşiminde de devam ettirilmiş bir uç formu olarak bilinir. Genelde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A evresine tarihlendirilirler. Bkz. M.C. Cauvin 1995: Fig. 93: 1-3; Cauvin 1994: 39, Fig.14:1,2.

³⁶ Schmidt 1998: Abb.4: 7; 2001a: 53.

³⁷ Schmidt 1996: Fig. 3.8; Cauvin 1994: Fig.27: 2.

³⁸ Cauvin M.C. 1995: Fig.93.1,2,3; Fig.95.1,2,7; Fig. 99.5; Cauvin 1994: Fig.14.1, 2.

³⁹ Bu tür düzelti şekli, kütleştirilmiş veya budanmış (truncated) olarak da adlandırılır. Ayrıca, Çayönü'nde kütleştirilmiş düz dipli uçlardan 194 adet bulunmuştur. (Bkz. Coşkunsu 1999: 83).

⁴⁰ Coşkunsu 1999: 223, 234, 238. Şekil 40 f, g; Caneva vd. 1994: fig.2. 2.4.11; Kozłowski 1999: Table LXVIII.

⁴¹ Schmidt 1994: Fig. 6,9; Cauvin 1994: fig. 27. 4.

⁴² Schmidt 1994: 250.

⁴³ Schmidt 1988: 161.

⁴⁴ Coşkunsu 1999: 247.

⁴⁵ Bu tür uçlar Cheikh Hassan'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A evresi veya yine aynı dönemi temsil eden Mureybet IIIa evresine tarihlendirilirken, Mureybet'den ele geçmiş benzer uçlar ise Mureybet IVa evresine, PPNA'nın sonuna verilmektedir. Abbès'e göre bu tür uçlar el-Khiam ve Helwan uçlarının bir türü olmalıdır. Bkz. Cauvin 1994: 41; Abbès 1993: Fig. 7.13-14; 1994: 305, Fig.4,6, Fig. 6.6; ; Kozłowski 1999: Plate XLII, XLVI.

⁴⁶ Schmidt 2001: 51, Fig. 9; Beile-Bohn vd. 1998: 59.

⁴⁷ Çelik 2005: Levha 33a-d, 34a-d, 35a-f, 36a-f, 37a-i, 38a-f, 39a-c.

⁴⁸ Çelik 2005: Levha 39d-f, 40a-c; Resim 26b. Ayrıca, Gürcütepe II'de *in situ* durumda ele geçen bir silikalı dilgi aleti de orak dilgilerin bu yörede nasıl bir şekilde kullanıldığını göstermesi açısından ilginçtir (Schmidt 2000: Abb. 3 a).

⁴⁹ Çakmaktaşı aletlere, 36 adet düzeltili dilgi de dâhil edilmiştir.

⁵⁰ Schmidt 2001: Fig.9.

⁵¹ Beile-Bohn et. al. 1998: 43.

⁵² Schmidt 1988: 169.

Ön kazıyıcıların toplamı 24 adettir. Bunlardan 12 tanesi yuvarlak ön kazıyıcı, geri kalanı değişik formlarda yapılmış ön kazıyıcılardır. Gerek büyük ön kazıyıcılar⁵³ gerekse küçük ön kazıyıcılar⁵⁴ aynı teknolojiyi gösterirler. Göbekli Tepe'nin geç evresine ait 3 açmadan elde edilen kazıyıcı sayısı toplam aletlerin % 11,2'sini kapsamaktadır⁵⁵. Bu oran, Yeni Mahalle'de % 6 civarındadır.

Taşkalemler Yeni Mahalle kesitinde 3 adet ile en az oranda temsil edilen alet gruplarındandır⁵⁶. Benzerlerine bölgede yer alan tüm Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimlerde rastlanmaktadır⁵⁷.

Yeni Mahalle'de bulunmuş çakmaktaşı aletler Göbekli Tepe'deki alet gruplarıyla oransal olarak karşılaştırıldığında; Göbekli Tepe'deki ok uçları % 20, deliciler % 10, taşkalem % 17, kazıyıcı % 11,2, orak dilgi % 15 oranında iken⁵⁸, Yeni Mahalle'de bu oran, ok uçlarında % 25,7, delicilerde % 17,8, taşkalemlerde % 0,5, kazıyıcılarda % 6 ve orak dilgiler de ise % 41'dir. Yüzde oranlarındaki benzerlik en azından Göbekli Tepe ile Yeni Mahalle'nin benzer çakmaktaşı endüstrisine sahip olduklarını göstermektedir. Yeni Mahalle'de, orak dilgilerin Göbekli Tepe'ye oranla bol miktarda oluşu ve buranın Harran Ovası'na yakınlığı sebebiyle, tarım faaliyetlerinin daha yoğun olabileceğine işaret etmektedir.

Bitki Kalıntıları

Arkeobotanik analizler sonucu, toplam 679 adet tohum tespit edilmiştir. Bu tohumların 517 adedi Yabani Fıstık (*Pistacia sp.*)⁵⁹, 45 adedi Badem (*Prunus sp.*)⁶⁰, 1 adedi Arpa (*Hordeum vulgare*), 2 adedi Yabani Buğday (*Triticum boeoticum*), 84 adedi Einkorn Buğdayı (*Triticum monococcum*) ve 30 adedi Emmer Buğdayı (*Triticum dicoccum*) şeklindedir⁶¹. Ayrıca, tarıma eşlik eden bitkiler olarak tanımlanan 1 adet yassı Bezelye tohumu (*Latyrus sp.*), 1 adet Taşkesen otu (*Lithospermum tenuiflorum*) ve 1 adet başka bir bezelye çeşidi (*cf Viciaeae*), 1 adet Yabani Ot (*Grimineae*), 1 adet Bezelye ailesine bir tür (*Papilionaceae*) de ele geçen bitkiler arasındadır. Tanımlanabilir ağaç parçası olarak da 16 adet Yabani Fıstık (*Pistacia cf. atlantica*), 10 adet Yabani Badem (*Prunus cf. amygdalus*) ve 2 adet meşe ağacına (*Quercus tipi brantii*) ait parçalar ele geçmiştir.

Burada önemli olan örnekler, kültüre alınmış olduğunu bildiğimiz ve diğer yerleşimlerde de rastlanılan kültüre alınmış arpa⁶² ile yine kültüre alınmış iki tür buğdaydır. Kültüre alınmış arpa ve buğday tanelerinin bulunmuş olması, Yeni Mahalle yerleşiminin tarımsal faaliyetler bakımından Göbekli Tepe'den farklı olarak beslenme alışkanlıklarının tarıma dayalı olduğunu göstermektedir. Olasılıkla bunun sebebi, Yeni Mahalle yerleşiminin Harran Ovası'nın hemen kuzeybatı köşesinde ve Karakoyun deresi kenarında yer almasıdır. Bu durumu silikalı dilgilerin fazla oluşu da desteklemektedir. Göbekli Tepe yerleşim yerinde coğrafik yapıdan dolayı tarım alanı hemen hemen yok gibidir.

⁵³ Çelik 2005: Levha 41, 42a-b, 43a-b, 44a; Resim 27a.

⁵⁴ Çelik 2005: Levha 44b-c; Resim 27b.

⁵⁵ Schmidt 2001: 51, Fig. 9.

⁵⁶ Çelik 2005: Tablo 2, Levha 20c-d, 45a,b.

⁵⁷ Schmidt 1988: 171, Fig. 9.9.

⁵⁸ Schmidt 2001: 51-52, fig.9, Beile-Bohn et. al. 1998: 59.

⁵⁹ *Pistacia atlantica*'nın bir çeşidi ya da *Pistacia terebinthus*. Dr. Reinder Neef ile özel görüşme.

⁶⁰ *Amygdalus communis*'in kabuğu üzerinde gözenekleri olan bir çeşidi, yani ehlileştirilmiş bademe çok yakın olan bir örnek ile karşılaşmaktayız. Danièle Martinoli ile özel görüşme.

⁶¹ 21 adet tohum ise tam olarak tespit edilememiştir.

⁶² Bu türde arpa, Yunanistan ve Anadolu'da birkaç Neolitik buluntu yerinde tespit edilmiştir. Bkz. Gregor 1992: 40. Ayrıca, van Zeist tarafından Er Baba'da yapılan çalışmalarda ve Suriye-Jerf el Ahmar'da da bulunmuştur. Bkz. van Zeist ve Buitenhuis 1983: 51; Stordeur 1999: 131.

Ayrıca analiz sonucu, tanımlanamayan bol miktarda karbonlaşmış odun parçalarına rastlanmıştır⁶³. Bu durum, belki de Yeni Mahalle yerleşiminin ahşap yapılarla inşa edilmiş olabileceğine dair düşüncüyü destekler niteliktedir.

Ele geçen bitki kalıntıları, sayıca az olmalarına karşın, tür bakımından oldukça zengin bir çeşitleme vermiştir⁶⁴. Yeni Mahalle’de bulunan arpa, einkorn ve emmer buğdayı gibi tahıl kalıntıları, Nevali Çori ve Çayönü’nde de karşımıza çıkmakta ve bu tahıllar ilk tarıma alınmış tahıllar olarak bilinmektedir.

Hayvan Kemikleri

Toplamı 886 adet olan Yeni Mahalle kemiklerinin % 32’sinin tür tanımı yapılmış, % 68’i ise tanımlanamamıştır. Birkaç parça dışında kemiklerin tümü yabani hayvanlara aittir⁶⁵. Buna göre 283 adet tanımlanabilir kemikten; 147 adet Ceylan (*Gazella subgutturosa*), 43 adet Yabani Sığır (*Bos primigenius*), 24 adet Asya Yabaneşegi (*Equus hemionus*), 20 adet Yabandomuzu (*Sus scrofa*), 17 adet Kızıl Tilki (*Vulpes vulpes*), 15 adet Tavşan (*Lepus capensis*), 8 adet Yabani Koyun (*Ovis*) veya Yabani Keçi (*Capra*), 1 adet Boz Ayı (*Ursus arctos* ?), 2 adet Küçük Kör Fare (*Spalax leucodon*) ve 6 adet Sıçangiller’e (*Muridae*) ait kemik parçaları ele geçmiştir⁶⁶. Ceylan tüm faunanın yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Nevali Çori I-II ve III-IV. tabakalarındaki kemik buluntularla Yeni Mahalle kemik buluntuları karşılaştırıldığında; Ceylan, Yabani Sığır, Yabandomuzu, Kızıl Tilki ve Tavşan oranlarının özellikle Nevali Çori III ve IV’de elde edilen oranlarla benzerlik gösterdiği görülür⁶⁷. Buna karşın, yabani keçi / koyun oranında Yeni Mahalle ile farklılık söz konusudur⁶⁸. Göbekli Tepe ile Yeni Mahalle karşılaştırıldığında ise Ceylan kemiklerinin her iki yerleşimde birinci sırada bulunduğu ve diğer hayvan kemiklerindeki oranların da aynı olduğu gözlenir⁶⁹.

Sonuç olarak, Yeni Mahalle’de temsil edilen hayvan türleri ve oranları bakımından, bölgedeki diğer Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A sonu ile Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresinin başlarına tarihlenen buluntu yerleri ile tam olarak benzetilmektedir.

Sonuç

Yeni Mahalle semti, Balıklıgöl’ün kuzeyinde yer aldığı için eski kaynaklarda bu bölgeden sık sık bahsedilmektedir. Örneğin, Ebu’l-Ferec, Urfa’yı en eski ve küçük şehirlerden biri olarak ifade etmektedir⁷⁰. Ebu’l-Ferec’in yaşadığı dönemde, Urfa’nın diğer kentlere göre daha küçük olduğu ve belki de Yeni mahalle semtinde o dönemde yapılan hafriyatlar sırasında ortaya çıkan kalıntıların bir yorumu olmalıdır. Aynı şekilde, Evliya Çelebi Urfa’ya geldiğinde, Urfa ahalisinden öğrendiği şeyleri bize aktarmaktadır. Örneğin, Nemrut’un odunlar yığıldırılıp büyük ateşler yakıldığına dair işaretlerin Hz. İbrahim Halil Tekkesi’nin zemininde olduğundan bahsetmektedir⁷¹. Şair Nabi ise “Tuhfet’ül Harameyn” adlı eserinde, Balıklıgöl civarının kazıldığında birkaç mızrak boyunda küllerin çıkacağını bu küllerin Hz İbrahim’in Urfa’da ateş

⁶³ Danièle Martinoli ile özel görüşme.

⁶⁴ Martinoli, bu kalıntıların muhtemelen bir çöp atığı, fırın veya bir ocaktan gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Danièle Martinoli ile özel görüşme.

⁶⁵ Yine Peters, Hongo ve Öksüz tarafından birkaç insan kemiği buluntusu rapor edilmişse de, bunlar çok az ve kötü durumda olduğundan inceleme dışı tutulmuşlardır.

⁶⁶ 283 adet tanımlanabilir kemikten; % 51,9’u Ceylan, % 15,2’si Yabani Sığır, % 8,5’i Asya Yabaneşegi, % 7,1’i Yabandomuzu, % 6’sı Kızıl Tilki, % 5,3’ü Tavşan, % 2,8’i Yabani Koyun veya Yabani Keçi, % 0,4 Boz Ayı, % 0,7’si Küçük Kör Fare ve % 2,1’i ise Sıçangillere ait kemik parçaları tespit edilmiştir.

⁶⁷ von den Driesch ve Peters 1999:118.

⁶⁸ Nevali Çori’de bu oran daha fazladır. Bkz. Peters et.al., 2000: Fig. 5.

⁶⁹ Peters ve Schmidt 2004: 183.

⁷⁰ Doğrul 1999: 70, 75.

⁷¹ Temelkuran ve Aktaş 1986: 121-122.

atıldığına kanıt olduğundan söz etmektedir⁷². Her üç kaynağın da Urfa'dan bahsetmesinin belli bir amacı vardır. Ebu'l-Ferec, Urfa kentinin Hristiyanlar tarafından kutsal bir kent olmasından dolayı bu kenti en eski kentlerden biri olarak görmek istemektedir. Evliya Çelebi ve Şair Nabi ise daha çok Hz. İbrahim'in Nemrut ile burada mücadele ettiğinden ve ateşe atıldığından bahsederek Hz. İbrahim'in Urfa'da bulunduğunu kanıtlama yoluna gitmektedirler.

Balıklıgöl Höyüğü kesitinde çalışılan kültür katmanları Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenmektedir. Söz konusu küller bu döneme tarihlenen kül veya yangın tabakalarıdır. Hz. İbrahim'im yaşadığı tahmin edilen M.Ö. II. binyılın başlarına ait herhangi bir kesite rastlanmamıştır. Olasılıkla, çalışılan kesitin üzerinde daha geç döneme ait kültür tabakalarının bulunmayışı, bu alanın evler nedeniyle tahrip edilmiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır (Resim 1).

Bugüne kadar eski Urfa evlerinin altında bir höyüğün bilinmiyor olması son derece normaldir. Çünkü son elli yıl öncesine kadar Ortaçağ'dan beri aynı mimarisini koruya gelmiş eski Urfa kentinin altında bulunan bu höyük ancak "Dergâh ve Balıklıgöl Çevre Düzenleme Projesi" sayesinde ortaya çıkmıştır. 1993 yılında yapımına başlanan bu projenin hafriyatı sonucu, bugünkü Hz. İbrahim Makamının kuzeyinde yer alan ve Yeni Mahalle'ye ait eski evlerinin bulunduğu alanın altından ortaya çıkan 1.93 m boyundaki bir heykel⁷³, aslında buranın bir Neolitik yerleşim olduğunun ilk habercisi idi (Resim 10)⁷⁴. 1997 yılında ise yapılan kazı çalışması ve ele geçen buluntuların analizi sonucu, çalışılan kesitin Geç Çanak Çömleksiz Neolitik A evresinden Erken Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine kadar iskân gördüğü anlaşılmıştır.

Balıklıgöl Höyüğü insanları, gerek ovaya yakınlığı gerek su kaynakları yönünden zengin oluşu sebebiyle Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de tarım ve avcılığa dayalı bir yaşam sürmüştür. Kültüre alınmış tohumlar ve hayvan kemiği parçaları da bu görüşü desteklemektedir. Hayvan evcilleştirmesi ile ilgili hiçbir bulguya rastlanmamıştır.

Yeni Mahalle kesitinden ele geçen kömür örneklerinden sadece beş tane kalibre edilmiş Karbon 14 analizi yapılmıştır⁷⁵. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre;

1- RTT 3870: 10.210 ± 90 (M.Ö.)

2- RTT 3871: 8690 ± 100 (M.Ö.)

3- KIA 29989: 8650 ± 60 (M.Ö.)

4- KIA 29990: 8720 ± 60 (M.Ö.)

5- KIA 31380: 8830 ± 150 (M.Ö.)

tarihleri ortaya çıkmıştır.

Urfa eski kent merkezi altında Neolitik döneme tarihlenen bir yerleşimin ortaya çıkmış olması; Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Karahan Tepe, Hamzan Tepe ve Sefer Tepe gibi yakınında bulunan benzer yerleşimler ile birlikte düşünüldüğünde, coğrafik olarak çok uygun şartlara sahip bir yerde bulunan Balıklıgöl Höyüğü'nün varlığını açıklamaktadır. Yaptığımız bu inceleme, çok dar bir alanda yapılan çalışma olup yerleşime ait sadece küçük bir kesitin analizinden ibarettir. Bununla birlikte, yapılan bu çalışmada ele geçen bütün buluntuların mümkün olduğu kadar analizleri yapılmış ve yerleşime ait bazı özellikler ortaya çıkartılmıştır.

Sonuç olarak, Balıklıgöl Höyüğü'nün, Ebu'l-Ferec ve Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi eski bir kent olduğuna dair ifadeleri ele geçen buluntularla kanıtlanmıştır. Ancak, kazısı yapılan

⁷² Karakaş 1989: 28.

⁷³ Bu heykelin fotoğrafı Atlas Dergisi ve Fotoğrafçısı Gökhan Tan tarafından çekilmiştir.

⁷⁴ Bu heykel, Prof. Dr. H.Hauptmann'a Şanlıurfa Müzesi eski müdürü Adnan Mısırlı tarafından gösterilmiştir. 1997 yılında keşfedilen Neolitik kesit sayesinde ise, bu heykelin Yeni Mahalle semtinde yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimine ait olduğu kesinleşmiştir. Bkz. Hauptmann 2003: 626-628, Abb.1-4.

⁷⁵ Şanlıurfa-Yeni Mahalle profilinde yapılan kazı çalışmaları sırasında, plastik eldivenler kullanılarak kömür örnekleri toplanmıştır. Analizler, Prof. Dr. Ofer Bar-Yosef ve Utz Böhrner'in desteğiyle Arizona ve Köln Üniversiteleri Fizik bölümü 'Accelerator Mass Spectrometry Laboratuvarları'nda yapılmıştır.

kesitte, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığına veya yaşadığı döneme dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Çünkü Balıklıgöl Höyüğünde yaptığımız çalışmalar sonucunda, Hz. İbrahim'in yaşadığı dönem olduğu düşünülen, M.Ö. 2. bin yıla ait herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Gelecekte, höyüğün diğer taraflarında yapılacak sondaj ve kazılar sayesinde, belki de bu döneme ait bulgulara rastlanılması mümkün olabilir.

Katkı Belirtme

Şanlıurfa Balıklıgöl Höyüğü ile ilgili çalışmaları destekleyen, dönemin Şanlıurfa Valisi Şehabettin Harput ve Vali Yardımcısı Hasan Duruer'e, Eski Şanlıurfa Müze Müdürü Adnan Mısır'a, Yrd. Doç. Dr. Cihat Kürküoğlu'na, Prof. Dr. Ofer Bar-Yosef'e, Dr. Utz Böhrner'e ve ayrıca analizleri yapan Dr. Hitomi Hongo, Prof. Dr. Joris Peters, Dr. Banu Öksüz, Dr. Danièle Martinoli, Dr. Reinder Neef ve Dr. Nurcan Kayacan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Kaynaklar

Abbès, F. 1993 "Méthode d'approche de la variabilité du débitage laminaire, application à des armatures perçantes de Cheikh Hassan (Syrie. VIIIe millénaire B.C.)." Cahiers de l'Euphrate 7: 119-150.

1994 "Techniques de Débitage et Gestion de Silex sur le Moyen-Euphrate (Syrie) au PPNA Final et au PPNB Ancien." (Eds.) Hans Georg K. Gebel ve Stefan Karol Kozłowski, *Neolithic Chipped Stone of the Fertile Crescent, Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Seminar für Vorderasiatische Altertumskunde, Free University of Berlin, 29th March-2th April 1993*, Ex Oriente, Berlin: 299-312.

Başgelen, N. 1999 Bir Zamanlar Şanlıurfa. Bir zamanlar Kentler Dizisi: 27, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

Beile-Bohn, M.- C. Gerber - M. Morsch and K. Schmidt.

1998 "Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcütepe." Istanbul Mitteilungen 48: 5-78.

Caneva I.-A. M. Conti- C. Lemorini and D. Zampetti. 1994 "The Lithic Production at Çayönü: a Preliminary Overview of the Ceramic Sequence." (Eds.) H. G. Gebel ve S. K. Kozłowski. *Neolithic Chipped Stone of the Fertile Crescent, Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Seminar für Vorderasiatische Altertumskunde, Free University of Berlin, 29th March- 2nd April, 1993*, Berlin, ex oriente: 253-266.

Cauvin, J. 1994 Naissance des divinités, naissance de l'agriculture. La révolution des symboles au Néolithique. Paris, Editions CNRS, 1994.

Cauvin, M.-C. 1974 "Flèches à Encoches de Syrie: Essai de Classification et d'interprétation Culturelle." Paléorient Vol. 2, No. 2, 1974: 311-322.

1995 "L'industrie Lithique de Tell Aswad." Aswad et Ghoraifé. Sites Néolithiques en Damascène (Syrie) Aux IXème et VIIème Millénaires Avant l'ère Chrétienne. Henri de Contenson ve diğ., (edt.), Beyrouth, 1995: 81-122.

Coşkun, G. 1999 Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Okuclarının Biçimsel Özelliklerine Göre Sınıflandırılması ve Çakmaktaşı Okuclarının Kullanım İzi Analizi ile İşlevlerinin Belirlenmesi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

- Çambel, H. 1971 "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi" Atatürk Konferansları IV, Birinci Baskı, Ankara, 1971: 25-40.
- Çelik, B. 2000 a "An Early Neolithic Settlement in the Center of Sanlıurfa, Turkey.", *The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, Neo-Lithics*, 2/3: 4-6.
- 2000 b "A New Early-Neolithic Settlement: Karahan Tepe." *The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, Neo-Lithics*, 2/3: 6-8.
- 2003 *Şanlıurfa Kent Merkezinde Çanak Çömleksiz Bir Neolitik Yerleşim: Yeni Mahalle*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- 2004 "A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Hamzan Tepe." *The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, Neo-Lithics*, 04-2: 3-5.
- 2005 *Şanlıurfa-Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe yerleşimlerinin Işığı Altında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- 2006 "A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Sefer Tepe." *The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, Neo-Lithics*, 06-1: 23-25.
- 2007 "Şanlıurfa Yeni Mahalle - Balıklıgöl Höyüğü." *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. (Editörler) M. Özdoğan ve N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.165-178.
- Demirkent, İ. 2002 "Ortçağ'da Urfa" *Uygarlıklar Kapısı Urfa* (edt.) Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları- 1732, İstanbul: 47-67.
- Doğrul, Ö. R. 1999 *Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus) Ebu'l-Ferec Tarihi*. I. cilt, çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Gregor, H.-J. 1992 "Landschaft, Flora und Fauna" (edt.) M. R. Behm-Blancke, *Hassek Höyük Naturwissenschaftliche Untersuchungen und Lithische Industrie*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen:34-57.
- Hauptmann, H. 2003 "Eine frühneolitische Kultfigur aus Urfa." (Eds.) M. Özdoğan, H. Hauptmann and N. Başgelen. *From Village to Cities. Early Villages in the Near East I*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 622-636.
- Hours, F.- O. Aurence- J. Cauvin- M.C. Cauvin- L. Copeland and P. Sanlaville 1994 *Atlas des Sites du Proche Orient (14000-5700) Travaux de la Maison de l'Orient Méditerranéen*, Vol. I-II, No:24, Paris: De Boccard.
- Karakaş, M. 1989 *Tuhfet'ül Haremeyn (Hac Hatıraları)*. Yayına Hazırlayan ve Sadeleştiren: Mahmut Karakaş, Özdal Basım Yayım, Şanlıurfa.
- Kozłowski, S.- K. 1999 *The Eastern Wing of the Fertile Crescent: Late prehistory of Greater Mesopotamian lithic industries*. BAR Series 760, Maison de l'Orient Méditerranéen, The Basingstoke Press, England.
- Kulakoğlu, F. 2003 "Şanlıurfa'da Son Yıllarda Keşfedilen Geç Hitit Heykeltraşlık Merkezleri ve Eserleri.", 2002Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anadolu Medeniyetler Müzesi, Dönmez Offset, Ankara: 65-87.
- Kürkçüoğlu, C. 1995 *Şanlıurfa'da Canlanan Tarih. Şanlıurfa Valiliği - ŞURKAV Çevre düzenleme ve Restorasyon Çalışmaları 1990-1995*. Ajans Matbaacılık, Ankara.

Neef, R. 2003 "Overlooking the Steppe-Forest: A Preliminary Report on the botanical Remains from Early Neolithic Göbekli Tepe (Southeastern Turkey)." *Neolithic*, 2/3:13-16.

Pasternak, R. 1998 "Investigation of botanical remains from Nevali Çori PPNB, Turkey: a short interim report." *The origins of agriculture and crop domestication. The Harlan Symposium.*, (Eds.) Damania, A.B., Valkoun, J., Willcox, G. and Qualset, C.O., Aleppo- Syria: ICARDA: 170-177.

Peters, J.-D.Helmer- A.von D.Dreisch and M. Saña-Segui 2000 "Early Animal Husbandry In The Northern Levant." *Paléorient*, 25/2, CNRS Éditions, Paris: 27-48.

Peters J.- K. Schmidt 2004 "Animals in the Symbolic World of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South-eastern Turkey: a preliminary assessment." *Antropozoologica* 39(1): 179-218.

Schmidt, K. 1988 "Nevali Çori: Zum Typenspectrum der Silexindustrie und der Übrigen Kleinfunde." *Anatolica* 15: 161-201.

1994 "Nevali Çori Industry. Status of Research." *Neolithic Chipped Stone of the Fertile Crescent*, Hans Georg Gebel ve Stefan Karol Kozłowski (edt.), Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Seminar Für Vorderasiatische Altertumskunde, Free University of Berlin, 29th March- 2nd April, 1993, Berlin, *ex oriente*: 239-251.

1996 "Nevali Çori: Chronology and Intrasite Distribution of Lithic Tool Classes" *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, and Their Contemporaries in Adjacent Regions. Proceedings of the Second Workshop on PPN Chipped Lithic Industries. Institute of Archaeology, Warsaw University, 3rd –7th April, 1995.* (Eds.) S. K. Kozłowski ve H. G. K. Gebel Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 3, *ex oriente* Berlin: 363-376.

1997 "News from the Hilly Flanks." *Archäologisches Nachrichtenblatt* 2/1: 70-79.

1998 "Frühneolithische Tempel Ein Forschungsbericht zum präkeramischen Neolithikum Obermesopotamiens." *Mitteilungen des Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*.(MDOG), 130: 17-49.

2000 "Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt- Vorläufiger Bericht zu den Grabungen am Göbekli Tepe und am Gürcütepe 1995-1999." *Istanbuler Mitteilungen* 50: 5-41.

2001 "Göbekli Tepe, Southeastern Turkey. A preliminary report on the 1995-1999 excavations." *Paléorient* 26/1: 45-54.

Segal, J.-B. 1970 "*The Blessed City of Edessa*." London, 1970.

Stordeur, D. 1999 "Organisation de l'espace construit et organisation sociale dans le Néolithique de Jerf el Ahmar (Syrie, Xe-IXe millénaire av. J.C.)." *Habitat et Société XIXe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes Sous la direction de*.(Eds.) F. Braemer, S. Cleuziou ve A. Coudart, APDCA, Antibes: 131-149.

Temelkiran, T. ve Aktaş, N. 1986 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Sadeleştiren: Tevfik Temelkiran ve Necati Aktaş, Tasvir Matbaası, İstanbul.

Tuncel, M. 2002 Urfa'nın Tarihi Coğrafyasının Son Halkası: Cumhuriyet Dönemi." *Uygarlıklar Kapısı Urfa*. (edt.) F. Özdem, Yapı Kredi Yayınları, No.1732, İstanbul: 81-90.

van Loon, M. 1966 "First Result of the 1965 Excavations at Tell Mureybet near

Meskene.” *Annales Archéologiques Arabes Syriennes (AAS)* 16/2: 15, Abb. 11-12.

1968 “The Oriental Institute Excavations At Mureybit, Syria: Preliminary Report on The First Result of the 1965 Campaign.” *Journal of Near Eastern Studies* Vol. 27, Number 4: 265-290.

van Zeist, W.- H. Buitenhuis 1983 “A Palaeobotanical Study of Neolithic Erbaba, Turkey”, *Anatolica*, 10: 47-89.

Verhoeven, M.-P. 2002 “Ritual and Ideology in the Pre-Pottery Neolithic B of the Levant and Southeast Anatolia” *Cambridge Archaeological Journal*, Vol. 12/2: 233-258.

von D. Dreisch, A.- J. Peters 1999 “Vorläufiger Bericht über die archäozoologischen Untersuchungen am Göbekli Tepe und Gürcütepe bei Urfa”, *Istanbuler Mitteilungen*. 49, Tab.1: 23-40.

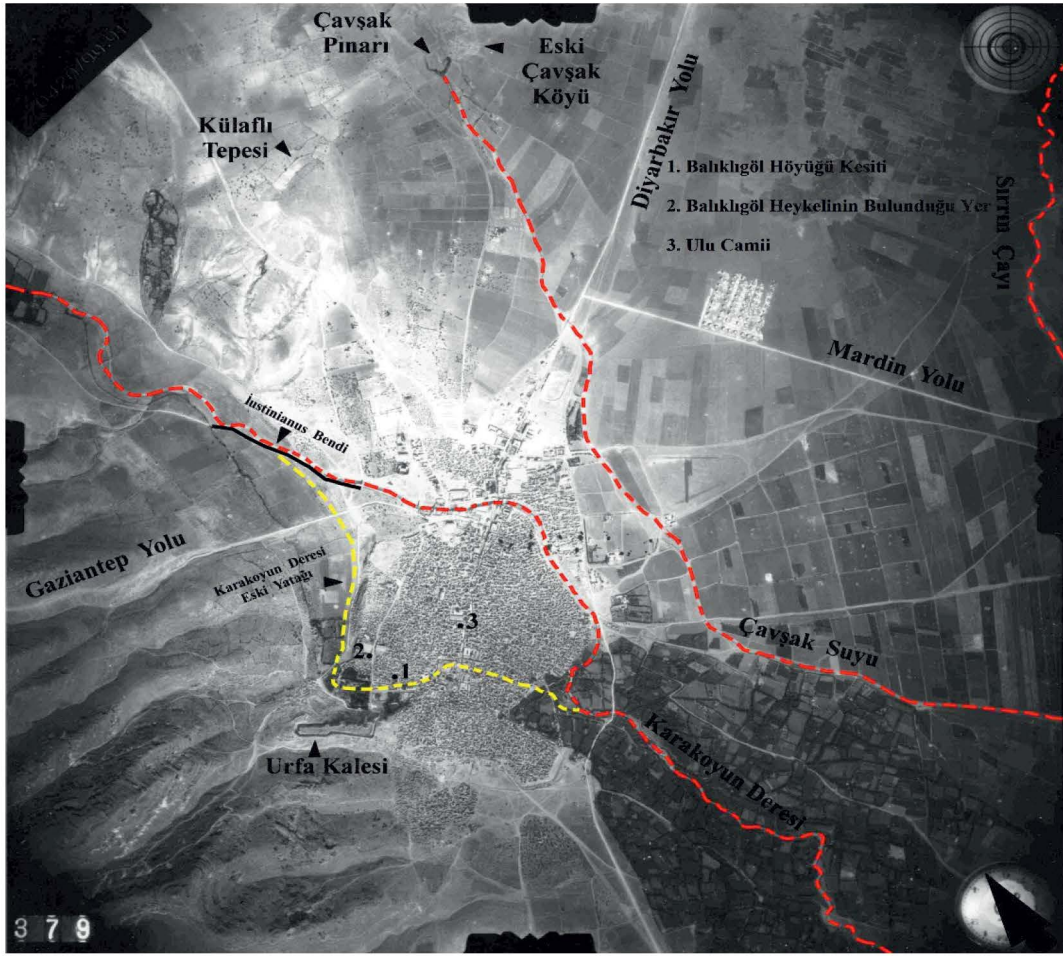
RESİMLER

Resim 1. Evlerin Altında Bulunan Balıklıgöl Höyüğü, 1993

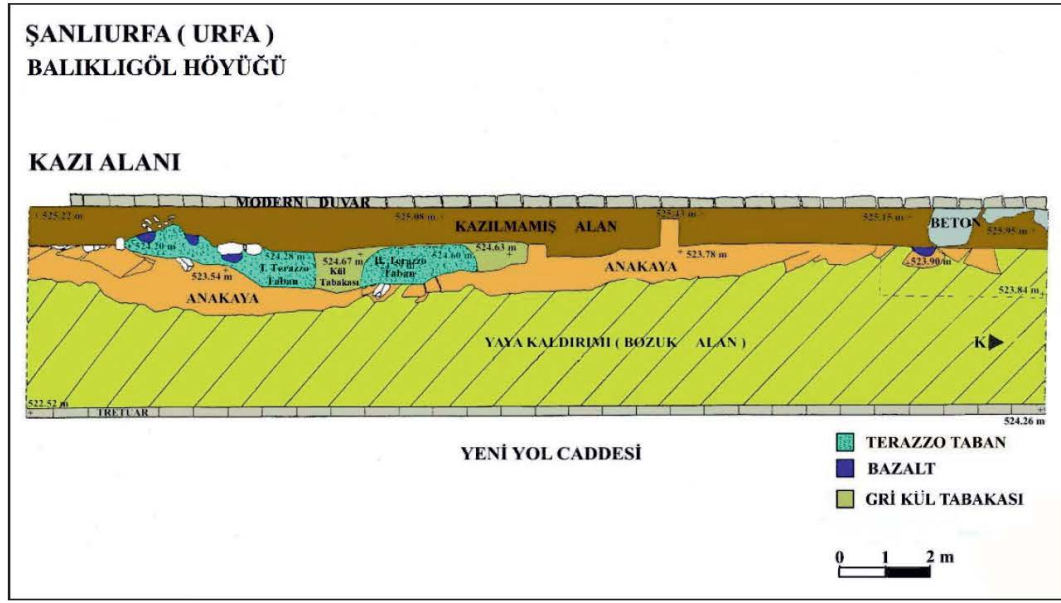
Resim 2. Balıklıgöl Höyüğüne ait Kazılan Kesit Alanı

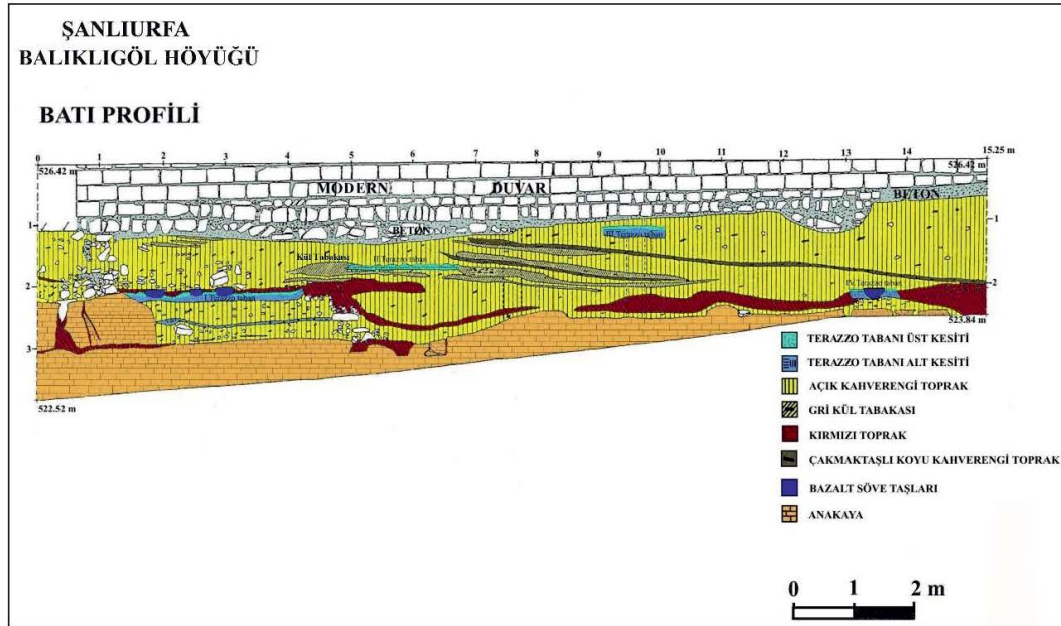
Resim 3. 1955 Yılında Urfa'nın Havadan Görünümü

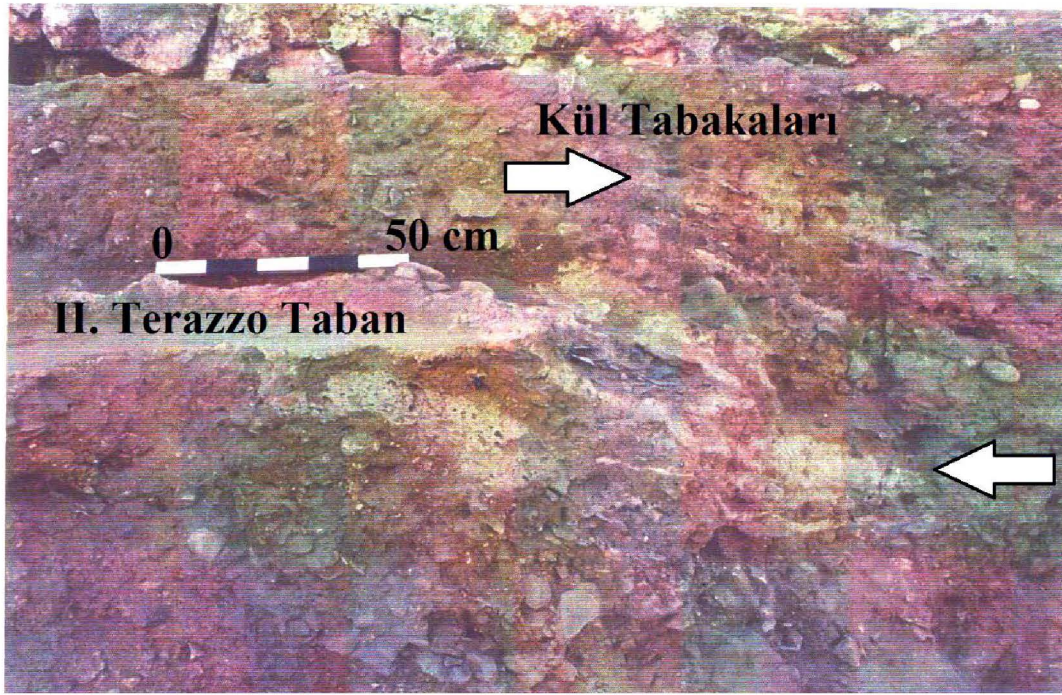
Resim 4. 1993'te Açığa Çıkan Balıklıgöl Höyüğü Kesiti

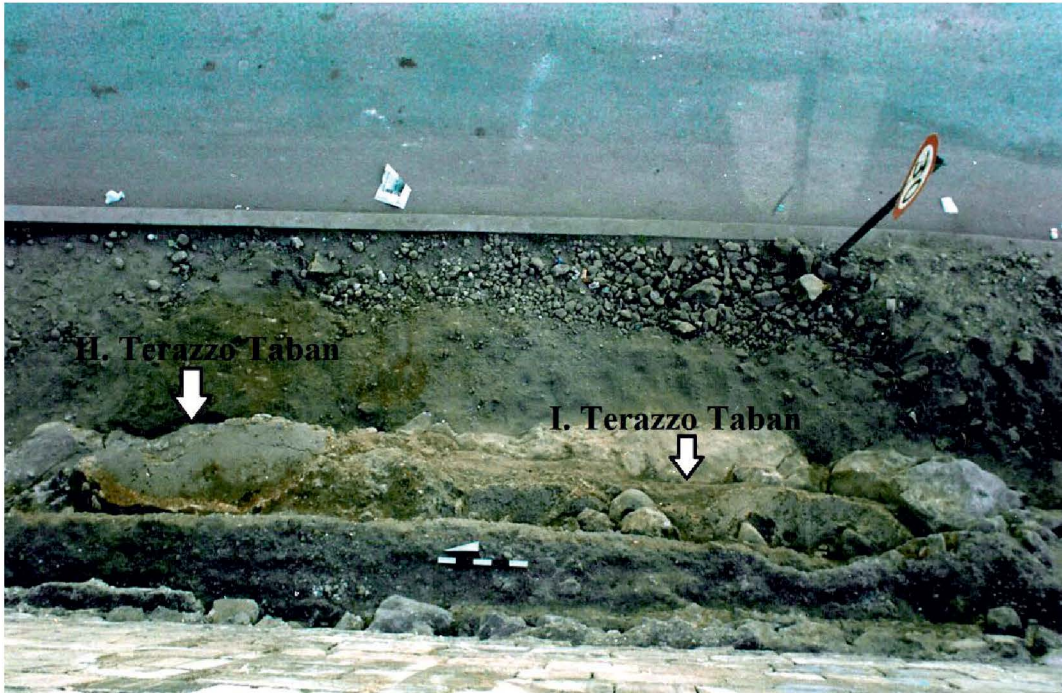
Resim 5. Balıklıgöl Hüyükü Kesit Planı

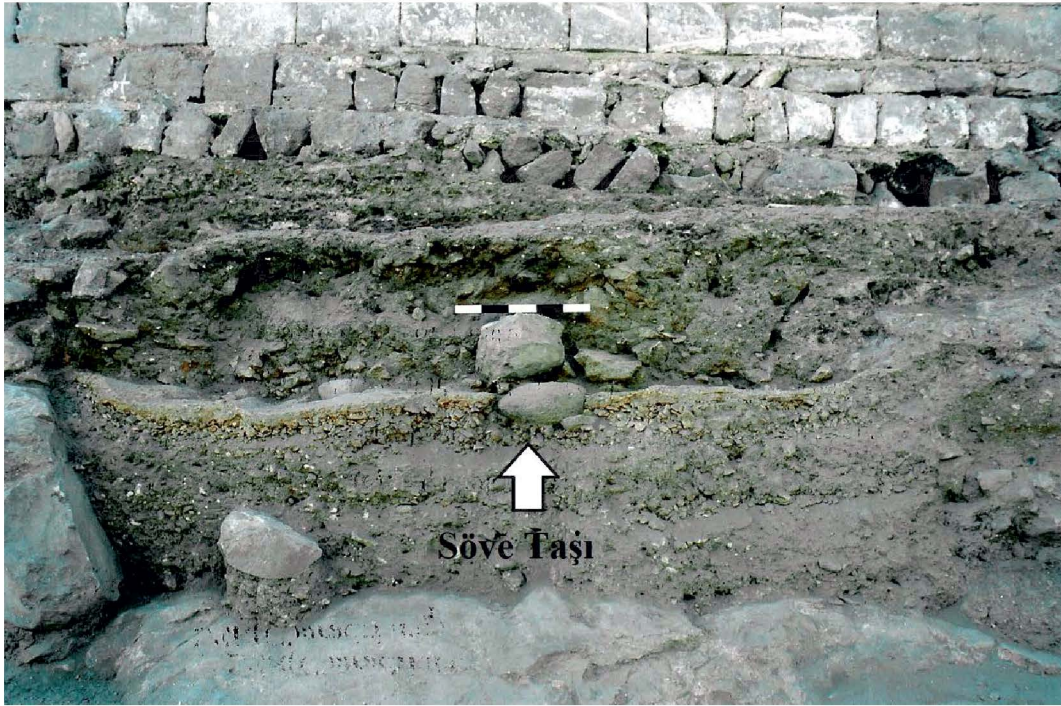
Resim 6. Balıklıgöl Hüyükü Kesiti

Resim 7. Balıklıgöl Höyüğü Kesitinde Bulunan Kül Tabakaları

Resim 8. Terazzo Tabanların Üstten Görünüşü

Resim 9. Terazzo Taban içinde yer alan Söve Taşı

Resim 10. Balıklıgöl / Urfa Heykeli